

LAIK VJERNIK KROZ POVIJEST CRKVE

(1.—18. stoljeće)

Andrija ŠULJAK

Proučavanje položaja i poslanja laika-vjernika u crkvenoj zajednici kroz povijest Crkve vrlo je mlado. Usko je povezano s duhom i idejama Drugog vatikanskog koncila. Mogli bismo reći da ovo pitanje počinje zanimati povjesničare i teologe tek od početka našega stoljeća. Posebni zamah je dobilo neposredno pred početak Koncila, poglavito u francuskoj i njemačkoj teološkoj literaturi, da bi u ovo naše pokoncilsko vrijeme doživjelo svoj procvat. Zanimanje za ovo pitanje ide usporedno sa, zanimanjem za otačko doba. I zato nam je bolje poznato mjesto i poslanje laika-vjernika patrističkog razdoblja negoli u srednjem i novom vijeku.

Položaj i poslanje laika-vjernika u Crkvi kroz povijest su doživljavali velike promjene. Autori se razilaze u klasificiranju specifičnih razdoblja prema položaju i ulozi laika u Crkvi. Poslužit ću se klasikom na ovom području Y. Congarom. On povijest Crkve, promatranu s ovog stajališta, dijeli na tri dijela.

1. Razdoblje progona ili Crkva mučenika. Ovo razdoblje obuhvaća vrijeme od apostola do Konstantina Velikog, a to znači od 1. do 4. stoljeća.

U tom razdoblju primjećujemo da je Crkva prožeta dvojakim idejnim strujanjima koja naoko izgledaju proturječna.

Vidimo ponajprije vrlo živu svijest eshatološkog usmjerenja kršćanskog života i Crkve uopće. Iz ovog eshatološkog stremljenja slijedi ne samo rastojanje i odvajanje nego čak i suprotnost između Crkve i svijeta. To je doba u kojem vlada svijest napetosti između Crkve i svijeta. Postoji napetost, ali ona je usmjerena prema vani. Crkva je u sebi kompaktna, sva je usmjerena prema budućnosti — Maranatha. Kao da nema svog »sada«. Ovo eshatološko usmjerenje jednako zahvaća sve članove Crkve.

Drugo, u isto vrijeme ova Crkva pozna i potvrđuje autoritet hijerarhijskog svećeništva. U ozračju platonističke misli postavljaju Ignacije Antiohijski i Ciprijan hijerarhiju kao ogledalo Božjega poretka. I Ignacije i Ciprijan s centralnim položajem biskupa u crkvenoj zajednici ističu da hijerarhijske službe nisu usmjerene samo na zajednicu, na službu zajednici, nego da su one u isto vrijeme i predstavnici Boga i Krista. Tu dimenziju hijerarhije napose naglašavaju. Iako još nema razrađene

teologije službi i vlasti, razvijaju se prvi oblici tradicionalne crkvene organizacije u juridičkom smislu.

Crkva ima vrlo živu svijest eshatološke usmjerenosti, to je istina, ali jer tu živi, jer tu ima svoje poslanje, nastoji se organizirati.

Ova organizacija je ubrzo rodila kategoriziranje članova Crkve. Tu su ponajprije *klerici*: biskupi, prezbiteri i đakoni, iako će problem biskupa i prezbitera u mladoj Crkvi ostati otvoreno pitanje sve do danas. Uz klerike vidimo *vjernike*, među kojima opet ima onih posebno zauzetih za dobro zajednice. To su askete, učitelji, karizmatici, djevice, a zasebno mjesto imaju udovice. Sredinom 3. stoljeća pojavljuju se u Crkvi i treća kategorija članova, *monasi*, organizirano monaštvo.

Prvo spominjanje laika i dijeljenje članova Crkve u dvije kategorije susrećemo u Klementa Rimskoga. On čak spominje i neka pravila za laike: »Laik neka se vlada prema pravilima određenim za laike« i zaključuje: »Braćo, neka svatko od vas, na svom mjestu, nastoji svidjeti se Bogu, čistom savješću, ne prelazeći pravila koje mu njegovo mjesto određuje i neka se vlada ozbiljno.« Dakle već koncem 1. i početkom 2. stoljeća u Crkvi postoje dvije kategorije članova, klerici i laici.

Congar misli da su ova pravila, kojih se vjernik-laik treba pridržavati, ako su postojala, bila više usmjerena na klerike, a za laike bi bila dana u negativnoj formi — što na njih ne spada, jer ono pozitivno to je bio njihov život. A kršćanski život onog doba shvaćen je kao vrlo angažirano naviještanje. U to vrijeme vjernici-laici rade zajedno s posvećenim navjestiteljima na proširenju evanđelja. Poslanje ne obavezuje samo kler nego cijelu zajednicu, koja — vođena hijerarhijom — kao zajednica preuzima »djelo službe« (Ef 4, 12).

Nezamislivo je naglo širenje kršćanstva, ako iz naviještanja isključimo laike-vjernike. Vjerovjesnici su propovijedali više po domovima i u osobnim susretima nego po trgovima ili po sinagogama. Navještaj je više bio razgovor, susret i život negoli propovijed.

U ovom razdoblju vidimo vrlo prisutne laike-vjernike u crkvenom životu. Mnogi mučenici su laici, mnoštvo asketa, djevica, karizmatika u službi su zajednice. Rade kao karitativni djelatnici, učitelji... Upada u oči da među kršćanskim piscima ovog prednicejskog razdoblja vrlo zapaženo mjesto zauzimaju laici. Panten, utemeljitelj prve kršćanske katehetsko-teološke škole u Aleksandriji, zatim Justin, prvi kršćanski filozof, pa Klement Aleksandrijski, Origen, genij patrističkog doba, Tertulijan, Laktancije ... Origen čak kao laik propovijeda, i to palestinskim biskupima.

Iako gotovo ne postoje odredbe o određenim službama za laike, čini se ipak da su do početka 3. stoljeća službu lektora vršili mahom laici-vjernici. Slično je bilo i sa službom učitelja. Tek od 3. stoljeća ove službe postaju sve više službe klerika. Neki autori, kao npr. A. Faivre, vide vrlo uporan proces klerikaliziranja svih službi od 3. do konca 6. stoljeća. Posebna služba laika-vjernika bila je kumstvo, i to upravo kao služba. Kumovi su bili garanti za ozbiljnost i iskrenost kandidata koji želi prihvatiti kršćansku vjeru. Postojali su određeni propisi kad se kumovi moraju uz kandidata predstaviti i dati garanciju. Morali su nastupiti na početku katekumena svog štićenika, pri završnom ispitu prije krštenja i kod samog krštenja. Bila je to prava služba, kojom su laici-vjernici davali garanciju za prošlost i sadašnjost novih članova Crkve. Uvođenjem prakse krštenja djece ova služba je, istina, ostala i preživjela, ali je postala rudimentarni organ kojemu se povjerila neka služba. Kum

nije više mogao dati garanciju za svoga štićenika za njegovu prošlost i sadašnjost, zato mu je zajednica povjerila da s roditeljima podijeli brigu za budućnost. Ovo je, čini se jedina služba koja je do danas ostala specifično vjernička.

Laici su imali određena prava, nosili suodgovornost za Crkvu. Poznati su nam antimontanistički koncili s konca 2. stoljeća na kojima se Crkva kao zajednica suprotstavila krivovjerju. Na njima su i laici-vjernici imali udjela, kao i na koncilima o pitanju slavljenja središnjeg kršćanskog blagdana Uskrsa.

Za afričke sinode 3. stoljeća Ciprijanova pisma nam svjedoče da se tekući crkveni problemi nisu rješavali bez sudjelovanja laika: »nihil sine consilio vestro et sine consensu plebis« piše biskup Kartage. Za sinode o krštenju heretika Ciprijan svjedoči: »... cum in unum Carthagini convenissent... episcopi plurimi... cum presbyteris et diaconibus, praesente etiam plebis maxima parte...«. Istina, biskupi su u dogmatskim pitanjima sami odlučivali, ali u praktičnim pitanjima, kao npr. o »lap-sima« rado su konzultirali narod. S takvom je praksom nastavljeno i kasnije kroz povijest, pogotovo što su koncili srednjeg vijeka donosili odluke koje su postale i državni zakoni i što su se rješavala praktična pitanja: reforma Crkve (Grgur VII), križarski ratovi, osiguranje mira... Iz povijesti Crkve je poznato da je Prvi vatikanski koncil (1869/70) prvi crkveni koncil koji nije dopustio sudjelovanje pa ni prisustvovanje laika.

Laici-vjernici nisu bili konstitutivni članovi koncila. Nisu imali prava odlučivanja u pitanjima vjere. Stara tradicija potvrđuje da oni nisu nikada potpisivali ni glasila. Uz informacije i savjete oni su davali pristanak na odluke, odluke razglašavali, širili i sprovodili, a to je davalo sigurnost i životnu valjanost koncilskim odlukama.

Laici su u ovom razdoblju imali ulogu i pri izboru biskupa. Hipolit Rimski u svome spisu *Apostolska predaja* veli: »Neka se redi za biskupa onaj koji je izabran od sveg naroda.« Ciprijan postavlja nekoliko uvjeta za budućeg biskupa: »Božja odluka, svjedočanstvo klera, glas naroda te pristanak drugih biskupa«. On izričito potvrđuje praksu da se biskup bira »plebe praesente, quae singulorum vitam plenissime novit«. Ovakvu praksu potvrđuje i Augustin, prenose je pontifikali i kanonska tradicija te koncili.

Papa Celestin I. određuje da se ne smije postaviti biskupa protiv volje naroda. Sudjelovanje laika-vjernika u izboru biskupa dokinuto je tek u vrijeme reforme Grgura VII, kad to pravo prelazi na kler. Ipak sudjelovanje laika u imenovanju biskupa nije nikada smatrano hijerarhijskom vlašću. Ono ostaje na planu života, kao izraz zajedništva koji sve članove Crkve čini sudionicima zajedničkog života.

Zato Y. Congar zaključuje: »Nema ni jednog jedinog starog teksta koji bi pokazivao nešto drugo od označavanja najdostojnije osobe u kojem sudjeluje sav narod... Laici nemaju i nisu nikada imali vlast upravljanja u crkvenim stvarima, nema ništa u tim tekstovima što bi determiniralo ili uvjetovalo sakramentalnu i hijerarhijsku strukturu Crkve.«

Pod konac toga razdoblja, u drugoj polovici 3. stoljeća, u Crkvi se pojavila nova kategorija članova, monasi. Tako crkvenu zajednicu čine tri kategorije članova: klerici, laici i monasi. Svi su Crkva, svi su važni i uz manje izuzetke među njima vlada sklad i red. Svi svjedoče i grade. Svi su poslani da naviještaju Radosnu vijest i svi su pozvani jednom te istom idealu savršenosti — postati što sličniji Isusu Kristu. A

kako je ovo razdoblje obilježeno progonima kršćana, vrhunac savršenosti i sličnosti s Kristom bio je upravo u mučeničkoj smrti za Krista, vrhunac savršenosti bilo je mučeništvo, koje je svima bilo dostižno.

U ovom razdoblju povijesti Crkve laik-vjernik je uistinu punopravan, suodgovoran, poslan i pozvan, jednostavno živi član Crkve.

2. Konstantinovska era, Christianitas. To je razdoblje od Konstantina Velikog do 14/15. stoljeća.

Crkva je postala otvorena zajednica božanskog prava, pravog kulta i ortodoksije, ubrzo dobiva i privilegirani položaj državne religije u okvirima Rimskoga carstva (380), a malo-pomalo ona postaje državna religija i u mladim barbarsko-kršćanskim kraljevstvima. Ovakav položaj imao je velikih posljedica na položaj laika-vjernika u Crkvi.

Crkva je dobila slobodu da živi svoj život. Uskoro stupa u simbiozu s ovozemaljskom zajednicom. Rimsko carstvo je imalo svoj izgrađeni poredak, taj poredak sad prihvaća i Crkva. Ulazi u tkivo carstva i mnoge će njegove institucije ponijeti te ih zaljubljeno čuvati kao svoje i onda kad to carstvo propadne. Kršćani su zavoljeli carstvo. Augustin je plakao nad osipanjem carstva, a zapisi iz Sirmija i Salone nam to isto svjedoče.

U isto vrijeme Crkva je bila starija od mladih barbarskih kraljevstava nastalih u ranom srednjem vijeku. Ona ih prihvaća i daje im svoj oblik. Vladari carstva i kraljevstava su sada kršćani. Kršćani sada obavljaju poslove koje nikad prije nisu obavljali. Oni, naime, vode politiku imperija i kraljevstava, dovršavaju djelo ovoga svijeta i vremena. Smanjuje se ili nestaje napetosti prema vani, prema svijetu koji je sada službeno kršćanski. Ali sad se rađa napetost unutar Crkve. Između klera i redovništva s jedne strane i laika-vjernika koji vode život svijeta s druge strane.

Proces napetosti se razvija i time što su kler i redovništvo sve više naglašavali distancu od običnog života kršćana. Oni, počevši od Konstantina, primaju privilegije i imunitete. Celibat se uobičajio kao zakon negdje od 6. stoljeća. Od sredine 5. stoljeća počinju klerici nositi posebno odijelo, a pod konac istog stoljeća počeli su i klerici, po uzoru na monahe, nositi tonzuru. Od 8. stoljeća laici mogu sve manje pratiti latinsku liturgiju, jer latinski prestaje biti govorni jezik, i tako počinje rascjep između liturgije koju celebriraju svećenici i laika-vjernika, odnosno zajednice.

Kod laika-vjernika koji vode politiku, gospodarstvo i uopće dovršavaju djelo ovoga svijeta i vremena budi se svijest vrijednosti ovozemaljskoga. Napetost prelazi u sukob.

»Duhovni« stalež su prvotno bili monasi, a od pape Grgura VII. ova je oznaka dana svim klericima. Iz kršćanske antropologije se razlika između »tjelesnog« i »duhovnog« čovjeka prenijela i na juridičko područje društvenih kategorija. Crkveni ljudi su »duhovni«, a laici-vjernici su »tjelesni«. Kvalitet kršćanskog, stupanj savršenstva, mjeri se po nenavezanosti na tijelo, na brak, na materijalno. Rađa se monaški ideal savršenosti. Članovi Crkve se polariziraju u dva tabora, u dvije kategorije, u duhovne i tjelesne. Tako npr. Gracijanov dekret (1150) veli: »Duo sunt genera christianorum...« klerici i monasi te laici-vjernici, a za njih kaže: »Aliud vero est genus christianorum ut sunt laici. Laos enim est populus. His licet temporalia possidere, sed non nisi ad usum. Nihil enim miserius est quam propter nummum Deum contemnere. His concessum est uxorem ducere, terram colere,

inter virum et virum iudicare, causas agere, oblationes super altaria ponere, decimas reddere, et ita salvari poterunt, si vitia tamen benefaciendo evitaverint.« Laik-vjernik više nije pozvan na savršenost nego mu je dosta da se spasi. Crkva je predstavljena kao zajednica sastavljena od dva naroda, dva svijeta: jedan u osobi pape, biskupa, svećenika i monaha, a drugi u osobi cara, kraljeva, knezova, vitezova, se-ljaka... ljudi i žena.

Ipak koliko god je ova tendencija suprotnosti »duhovnog« i »tjelesnog« bila jaka, ona nije mogla spriječiti da se kroz cijeli srednji vijek razvija duhovna struja posvećivanja pojedinih životnih statusa laika-vjernika. To vidimo kod ženidbe, životnog zanimanja, krunidbe vladara, vojničkog staleža...

Kršćanski ideal ovog vremena vrlo je prožet monaštvom. Idealan kršćanin je monah. Savršenost kršćanska je tako bila dostupna samo redovnicima. Težili su k njoj i klerici. U Crkvi su postojale dvije kategorije članova: oni pozvani na svetost, stalež savršenstva i oni ostali, kojima je dosta da se spase.

Pokrštenje vladara, izdavanje zakona uključilo je Crkvu u kristijaniziranje društvenog i političkog života do maksimuma. Crkva je sav ovozemaljski poredak usmjeravala svojim ciljevima: štovanju Boga, moralu, spasenju, sjedinjenju s Bogom... to su bile vrhovne vrijednosti. Sav život postavljen je u religiozne okvire i povjeren Crkvi da ga vodi. Ovozemaljske stvarnosti su zapostavljene. Christianitas je postala, kaže Congar, kao velika opatija, u kojoj su laici-vjernici kao oženjena časna braća koji su se kao službenici Božji brinuli za životne potrebe klerika i monaha. Izvan Crkve i nema »svijeta« u pravom smislu, a riječ *Ecclesia* označavala je i ovozemaljsko društvo i Crkvu. Svijet je bio *Ecclesia universalis* ili jednostavno *Christianitas*.

Istina je, da ni Crkva mučenika nije imala za laike-vjernike točno određene funkcije, ali sada pogotovo takvih službi nije bilo. Klerik je značilo poslanje, monah također, a laik je samo stanje.

Nadalje, ovozemaljske stvarnosti obuhvaćale su samo političke i materijalno-ekonomske stvarnosti, a ne i kulturne i znanstvene uopće. I zato su samo te ovozemaljske stvarnosti povjerene — kao služba laika — laicima, ali samo vladarima i knezovima.

Pod konac tog razdoblja Robert Bellarmin je u svom spisu *De membris ecclesiae militantis* nabrojio redove koji u ove članove spadaju. To su klerici, redovnici te laici ili svjetovni ljudi, ali odmah točnije određuje tko su to ti laici: »Quae omnia ad disputationem de magistratu politico revocari possunt.« Dakle, to su samo oni koji vladaju. Crkva se stoljećima borila i trudila da ima dobre knezove i vladare, da oni »svjetovnim mačem« štite dobri narod i smatrala »sicut regum est ecclesiasticos sequi, sic laicorum quoque reges suos ad utilitatem ecclesiae et patriae«. Kraljevi su dobivali brižan odgoj, oni su bivali čak i posvećivani kao pravi »službenici Crkve«, pa i nisu bili smatrani običnim laicima. Kao kraljevi imali su posebne svoje dužnosti: braniti Crkvu, širiti vjeru... Ali imali su i svoja posebna prava koja su oni svim marom i sredstvima nastojali sačuvati i proširiti. Često na štetu i Božjega naroda, i samoga klera, nižeg — ali i biskupa i papinstva. Koliko se samo sve to odrazilo na život Crkve.

Laik-vjernik gurnut je na rub života, društva i Crkve.

3. Novi vijek — Crkva postaje manjina, ali svjesnija svoga poslanja.

Ovo razdoblje počinje već u 14. stoljeću najprije s pojavom humanizma, zatim s otkrićem novih zemalja i reformacijom, a nastavit će se s prosvjetiteljstvom i u doba industrijalizacije. Novi duh se počeo rađati kad se počela rađati svijest o neovisnosti ovozemaljskoga svijeta od duhovne vlasti. Već tu je počela sekularizacija života: politike, znanosti i uopće kulture. Malo-pomalo rađa se tehničko ovladavanje prirodom, organiziraju se laička udruženja, neovisna ili čak protiv Crkve. Crkva je podvrgnuta kritici, u vrijeme reformacije čak je odbacuju, a u 17. stoljeću javlja se i ateizam. Ovozemaljski svijet se osamostaljuje od Crkve i otklanja ovisnost od nje. Novi svijet koji se rađa nije samo negacija, naprotiv, on istražuje, stvara, konstruktivan je, otkriva nove vrijednosti. Crkva se sada po prvi puta poslije tisuću godina našla pred jednim svijetom koji je u punom smislu svijet a izvan nje je. Vjernici postaju manjina i u kršćanskim zemljama. Crkva se spoznaje kao manjina.

I počinje otkrivati samu sebe, svoje pravo poslanje i prilagođuje se. U novoj situaciji otkriva i laike-vjernike.

Već u vrijeme humanizma laici-vjernici dolaze u papinsku kuriju kao scriptores, a poznato je da je od konca 6. stoljeća postojao propis jedne Rimske sinode da na papinskom dvoru mogu služiti samo klerici. U reformnim pokretima Crkve nešto prije nastupa Martina Luthera susrećemo vrlo aktivne laike. U *Devotio moderna* među *Sestrama zajedničkog života* i među *Braćom zajedničkog života* koji su bili kolijevka nove duhovnosti i reformnog pokreta ima mnogo laika. Istina, veliki Tridentski koncil, koji je zacrtao put Crkvi sve do naših dana, nije donio nikakvih novih odredbi. Nije otkrio laika-vjernika i nije mu odredio i definirao mjesto i poslanje, jer je bio obrambeno postavljen prema reformaciji koja je bila antiklerička, antimonaška i antihijerarhijska — čak anticrkvena. Odbacila je svako posredništvo, pa i Crkve, između čovjeka i Boga.

Ali novi duh se nije mogao zaustaviti. Laici-vjernici odobreno i neodobreno sve se više osjećaju Crkva i odgovornima za Crkvu. U vrijeme turskog ropstva u našim krajevima, Slavonije i Južne Mađarske, Crkva odgaja tzv. licencijate koji u nedostatku svećenika obavljaju neke pastoralne funkcije. Za vrijeme francuske revolucije laici-vjernici su oslonac Crkvi. U Crkvi se osnivaju katolička društva, bratovštine koje su težile dubljem vjerskom životu i imale čak određeno pastoralno obilježje. U obnovi Francuske i Njemačke Crkve poslije Napoleonovih ratova, kad je propala Crkva apsolutizma laici-vjernici su odigrali avangardnu ulogu.

No proces sazrijevanja i klerika s redovnicima i laika do prihvaćanja laika kao punopravnih i suodgovornih članova Crkve potrajat će još dugo. Tek 19. i 20. stoljeće dovest će Crkvu do autentične spoznaje same sebe, do spremnosti da samu sebe preispita i predefinira kao Otajstveno Tijelo Kristovo i kao zajednicu naroda Božjega.

Literatura:

- CONGAR Yves: *Jalons pour une theologie du laicat*, Paris 1952. njemačko izdanje *Der Laie*, Entwurf einer Theologie des Laientums, 2. izdanje, Köln 1956.
- CONGAR Yves: *Der Laie*, u *Handbuch theologischer Grundbegriffe*, II München, 1963, str. 7—25.
- BAZELAIRE L. M. De: *Les laïcs aussi sont l'Église*, Paris 1957. Talijanski prijevod: *I laici e la Chiesa*, Catania, 1959.
- PHILIPS Gerard: *Pour un christianisme adulte*, Casterman 1962.
- POSCH Andreas: *Der Laienanteil am Kirchenregiment in geschichtlicher Schau*, in *Der Laie in der Kirche* (Seckauer Diözesan Synode 1960), Graz 1961.
- FAIVRE Alexandre: *Les laïcs aux origines de l'Église*, Paris 1984. Talijanski prijevod: *I laici alle origini della Chiesa*, Torino 1986 (Edizioni paoline).
- FLICHE A. - MARTIN V.: *Histoire de l'Église*, talijanski prijevod: *Storia della Chiesa*, dalle origini fino ai giorni nostri, Torino 1957.